

УДК 374:373.013.3

DOI: 10.31499/2706-6258.2(6).2021.248206

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ЗАГАЛЬНОСВІТОВА ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКА ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОСТІ

Ткачук Мирослава, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

У статті висвітлено основні загальносвіттові тенденції сучасності, що демонструють посилення ролі безперервної освіти дорослих як важливого чинника суспільного прогресу. З'ясовано, що концепція «Освіта впродовж життя» набуває рис транснаціонального характеру. Зосереджено увагу на людиноцентризмі як практичному і світоглядному орієнтирі, який є однією з головних умов формування та становлення сучасної системи соціальної допомоги й соціально орієнтованої держави, головною цінністю якої є людина, її розвиток та самореалізація.

Ключові слова: безперервна освіта; освіта впродовж життя; загальносвіттові тенденції; людиноцентризм; дорослі; навчання; закордонний досвід; національні інтереси; креативний та інноваційний потенціал; соціально-культурний прогрес.

LIFELONG LEARNING AS A WORLDWIDE HUMAN-CENTERED TENDENCY OF MODERNITY

Tkachuk Myroslava, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

The article highlights the main global trends of today, demonstrating the growing role of continuing adult education as an important factor in social progress. It had been found that "the Concept of Lifelong Learning" acquires the features of a transnational character. The focus is on anthropocentrism as practical and worldview oriented, which is one of the main conditions for the modern system development of social assistance and a socially-oriented state; the main value is human, his/her development and self-realization.

It has been clarified that the purpose of lifelong learning is the formation and development of personality both in periods of its physical and socio-psychological maturation, flowering and stabilization of vital forces and abilities and in periods of ageing when the task of compensating for lost strengths and opportunities. European and world experience of formation and development of the education system during life is considered. The main objectives, advantages and problematic aspects of such education in Ukraine have been identified.

The domestic and foreign practice of "Universities of the Third Age" has been analysed. The main tasks of these institutions are clarified: creating conditions and promoting the comprehensive development of the elderly; their reintegration into the active life of society; assisting the elderly in adapting to modern living conditions by acquiring new knowledge; acquisition of self-help skills; formation of the principles

of a healthy lifestyle; development of skills in the use of the latest technologies, primarily information and communication; potential and opportunities for volunteer work; improving the quality of life of the elderly by ensuring access to modern technologies and adaptation to technological change; opportunity to expand the circle of communication and exchange of experiences.

Keywords: *continuing education; lifelong learning; global trends; anthropocentrism; adults; education; foreign experience; national interests; creative and innovative potential; social and cultural progress.*

Однією з найважливіших особливостей сучасного динамічного постіндустріального інформаційного суспільства є необхідність людини проходити перепідготовку й підвищення кваліфікації декілька разів упродовж життя, для того щоб бути компетентним і конкурентоспроможним фахівцем. Це соціальне явище викликано змінами в усіх сферах життєдіяльності, пов'язаними з тенденціями світового ринку з високим рівнем конкуренції між країнами, впливом світової фінансової кризи, з упровадженням нової техніки й технологій, швидким старінням знань фахівців. Для багатьох професій зниження компетентності фахівця на 50 % настає менш ніж за 5 років. За цих умов посилюється роль освіти дорослих як важливого чинника суспільного прогресу. В умовах світових глобалізаційних, інтеграційних процесів концепція «Освіта на все життя» змінюється на концепцію «Освіта впродовж життя», яка набуває рис транснаціонального характеру.

В аналітичному звіті «Якою має бути політика навчання дорослих в Україні?» (2018), підготовленому Українською стороною Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, зазначені основні проблеми, що обумовлюють «якісний і кількісний дефіцит людських ресурсів» України у її розвитку: «природне старіння населення та демографічна криза; зовнішня трудова міграція; дисбаланс на ринку праці, пов'язаний зі значною кількістю працівників з вищою освітою і браком робітничих кадрів; недостатній для успішного працевлаштування й активної участі у суспільному житті рівень володіння сучасними компетентностями людьми вікової категорії “45+”; відсутність протягом усіх років незалежності державної політики з навчання дорослих в Україні» [12, с. 3]. Ці проблеми покликана компенсувати безперервна освіта, зорієнтована на освіту дорослих громадян з метою «довготривалого забезпечення їх креативного та інноваційного потенціалу» [6, с. 730].

Наявна ситуація переконливо доводить, що активна участь у швидкозмінюваних суспільних процесах неможлива без повноцінного розвитку особистості, її постійної самоосвіти й самовдосконалення.

Розглядувана проблема не є новою. Її джерела віднаходимо ще в античності у релігійно-філософських уявленнях і вченнях про постійне духовне вдосконалення людини (Арістотель, Платон, Сократ та ін.). Провісником сучасних уявлень неперервності в освіті є Я. А. Коменський, який стверджував, що в людини взагалі немає іншої мети в житті, крім навчання. Подальший розвиток цієї ідеї пов'язаний з промисловою революцією XIX ст. Уперше ідею безперервної освіти науково обґрунтував П. Ленгранд у 1965 році [13, с. 157]. У запропонованому П. Ленграндом трактуванні безперервної освіти, як зазначає П. Таланчук, втілено гуманістичну ідею: «людина є головною цінністю і вузлом сплетіння всіх процесів, що відбуваються у світі»; їй слід «створити умови для повного розвитку її здібностей протягом усього життя» [11].

Ґрунтовні дослідження системи безперервної освіти представлені у працях

закордонних (Г. Беккер, Д. Белл, Р. Дейв, П. Друкер, М. Ераут, Х. Коллі, Ф. Кумбс, М. Ноулес, Е. Гоффлер, Д. Філд, П. Фордхем, Е. Форе, П. Ходкінс та ін.) та вітчизняних (В. Андрущенко, М. Вачевський, Р. Гуревич, Н. Дем'яненко, Т. Десятов, М. Згуровський, І. Зязюн, В. Колос, В. Кремень, С. Кудрявцев, А. Кравченко, В. Лозовецька, І. Лікарчук, Н. Ничкало, С. Сисоєва, О. Степанова, Г. Філіпчук та ін.) учених.

Віддаючи належне роботам вищеназваних науковців, зазначимо недостатню розробленість питання актуальності безперервної освіти з позицій людиноцентристського підходу. Адаже, враховуючи спрямованість безперервної освіти на здобуття нових знань та освоєння сучасних технологій, найбільшою сферою її застосування виступає саме постійне навчання дорослого населення з метою адаптації до швидкозмінюваних умов життя, покращення його якості, самореалізації та саморозвитку особистості.

Мета статті – розкрити актуальність безперервної освіти як загальносвітової тенденції крізь призму людиноцентристського підходу.

Проблема особистості у сучасному суспільстві викликає значний інтерес філософів, психологів, педагогів. На рівні державної політики все частіше піднімається питання про людиноцентризм, який «відповідає вимогам і запитам сучасної постіндустріальної цивілізації, яка потребує людину знаючу, творчу, ініціативну і водночас інноваційно мислячу» [3, с. 131].

Для будь-якого суспільства існує своєрідна «кругова» закономірність: необхідною умовою його стійкого розвитку є наявність людей, здатних генерувати та втілювати в життя ідеї, які забезпечують зростання можливостей суспільства. З іншого боку, зростають можливості суспільства використовуватися ефективніше, якщо суспільство формує людину, здатну пропонувати та втілювати в життя ідеї. Отже, саме людина в усьому різноманітті її потреб та їхнього задоволення є метою розвитку суспільних систем. Щодо цього В. Кремень наголошує, що людина може ствердити себе, «привнести себе у світ» лише завдяки освіті, яка є засобом «реалізації за допомогою знань родової сутності людини й універсальною умовою визначення людської природи буття, у центрі якого – проблема національної та особистісної самоідентифікації» [2, с. 568]. Ключовими концептами сучасності, на його думку, постають «людиноцентризм й інноваційна особистість, на яку покладається багато надій у ситуації постмодерну й постпостмодерну, що характеризуються мінливістю та множинністю буття» [1, с. 439].

Як зазначає вчений, розвиток і втілення в практику життя філософії людиноцентризму є однією з головних умов формування і становлення сучасної системи соціальної допомоги та соціально орієнтованої держави, головною цінністю якої є людина, її розвиток та самореалізація. Соціальна держава діє для і заради людей, і саме люди відтворюють її основні принципи й ідеї, причому освіта України тлумачиться вченим як практична «реалізація стратегій поступу української ідеї в європейську цивілізацію» [2, с. 564].

Активна інтеграція українського суспільства в Європейське Співтовариство та світовий простір створює умови для переходу від традиційної вітчизняної парадигми «Освіта на все життя» до нової – «Освіта впродовж життя» [7, с. 128]. Як зазначено в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика» (2010): «У справі об'єднання

людства на основі певних ціннісних підстав і цільових орієнтирів, безумовно, одним із пріоритетних чинників стає безперервна освіта. Безперервність виступає у сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення людини» [9].

Концепція безперервної освіти виникла у 1960-х рр. У 1974 р. безперервну освіту ЮНЕСКО визнав основним принципом реформування освіти, засобом становлення освіченого суспільства в епоху глобалізації. Згідно з цією концепцією, у центрі розвитку цивілізації повинні бути людина, її виховання та формування. Метою безперервної освіти є «становлення й розвиток особистості як у періоди її фізичного і соціально-психологічного дозрівання, розквіту й стабілізації життєвих сил та здібностей, так і в періоди старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації сил і можливостей, що втрачаються» [4]. Вона покликана «забезпечити людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання» [9], сприяти посиленню позиції людини у професійній діяльності, надати можливість участі громадянам країни у різних сферах життєдіяльності (суспільній, політичній, культурній тощо), і тим самим здійснити внесок у подальшу демократизацію суспільства.

Безперервне навчання – це свого роду інвестиції у знання і людей. Воно охоплює «все цілеспрямоване навчання, формальне чи неформальне, з метою розширення знань, поліпшення навичок і компетентності» [9], і тому нині безперервну освіту розуміють «не тільки як “навчання протягом життя” (lifelong learning), а й як “навчання шириною в життя” (lifewide learning)» [9].

Роль безперервної освіти з часом змінюється. Якщо у 1970–1980-х рр. підвищення освітнього рівня давало можливість набути вищого статусу нижчим верствам населення (функція соціального ліфта), то на початку 2000-х рр. вона в основному виступала як засіб адаптації трудових людських ресурсів до стрімких технологічних змін. Нині ж є всі підстави стверджувати про посилення в концепції «навчання протягом життя» мотивів особистісного зростання. Так, результати опитування, проведеного серед громадян країн ЄС, засвідчили, «що 70 % опитуваних людей виявили бажання вчитися. При цьому 80 % вважають, що освіта має покращити їх професійне життя, а 72 % – особисте» [14].

За даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинутих країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм значно вища від кількості дітей і підлітків, які навчаються. Різноманітною освітньою й просвітницькою діяльністю у цих країнах охоплено до 40–50 % дорослого населення. Така зміна акцентів на безперервну освіту, яка триває впродовж усього дорослого життя, є характерною майже в усьому світі [5, с. 1]. Так, у Японії Національна рада з реформ освіти запропонувала перетворити систему неперервної освіти на основну, обов'язкову; для цього розробляється більш гнучка навчальна орієнтація, продовжується лібералізація системи освіти. У Німеччині основним гаслом освіти проголошено: «Вчитися впродовж всього життя. Вчитися, щоб бути». Водночас велика увага приділяється потребам людей похилого віку, про що свідчить практика кооперації бібліотек США з геронтологами (фахівцями, які досліджують процеси старіння з різних сторін: біологічної, медичної, соціальної, психологічної). Для бібліотек американським геронтологом Д. Додс (D. Dodds) була розроблена програма-практикум, що дала змогу працювати з людьми, які страждають

деменцією або на хворобу Альцгеймера [6, с. 733]. Довів свою ефективність, а також отримав позитивні відгуки користувачів пілотний проєкт, проведений 2014 р. у Santa Cruz Public Library [15] з використанням спеціального програмного забезпечення (додатки для планшетів Sing Fit і Swaha) та відповідного оснащення [6, с. 733].

На початку XXI ст. «частина дорослих, які навчаються в системі формальної і неформальної освіти у країнах Європейського Союзу, за статистикою, перевищувала 37 %. Найвищих показників досягли Швеція – 73 %, Норвегія і Фінляндія – по 55 %. Україна за рівнем участі дорослого населення в різних освітніх програмах належить до четвертої, останньої групи країн, у яких кількість дорослих громадян, які навчаються, становить менше 15 %» [8, с. 1]. Сучасна освіта дорослих у нашій державі представлена переважно системою післядипломної освіти. Щорічно підвищення фахової кваліфікації здійснюють понад 300 тис. фахівців, що «недостатньо з огляду на необхідність задля ефективної реалізації суспільних перетворень принципово по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш як 25 % дорослого працездатного населення країни» [8, с. 5].

Зауважимо, що з огляду на соціально-економічні зміни останніх десятиліть в Україні, наслідками яких стали суттєве зменшення народжуваності та значне збільшення частки населення похилого віку (кожен п'ятий українець – це літня людина у віці від 60 років і старше), посилення уваги потребує питання підтримки активного довголіття цих людей. Тому актуальність освіти людей похилого віку для України безперечна. У світовій практиці «Університети третього віку» почали активно засновувати з 1972 р., на сьогодні у 130 країнах світу діють близько 25 тис. таких закладів [6, с. 735].

На виконання наказу Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”» [10] територіальними центрами соціального обслуговування на містах почали організовуватися освітні центри для навчання людей похилого віку. Основними завданнями надання послуги є: «створення умов та сприяння всебічному розвитку людей похилого віку; реінтеграція їх в активне життя суспільства; надання допомоги в адаптації до сучасних умов життя шляхом опанування нових знань, зокрема щодо: процесу старіння та його особливостей; сучасних методів збереження здоров'я; набуття навичок самодопомоги; формування принципів здорового способу життя, здобуття знань основ законодавства стосовно людей похилого віку та його застосування на практиці; формування та розвиток навичок використання новітніх технологій, насамперед інформаційних та комунікаційних; потенціалу та можливостей волонтерської роботи; підвищення якості життя людей похилого віку, завдяки забезпеченню доступу до сучасних технологій та адаптації до технологічних перетворень; можливість для розширення кола спілкування та обміну досвідом» [10].

Отже, безперервна освіта сприяє адаптації конкретної людини до швидкозмінних соціально-економічних умов, підвищенню її фахової компетентності та конкурентоспроможності на ринку праці, зниженню рівня бідності, покращенню добробуту. Її можна розглядати як своєрідну форму захисту особистості від невизначеності та непередбачуваності у сучасному світі, засіб зняття соціальної напруги у суспільстві.

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що сутність домінантного у сучасній

педагогічній освіті принципу людиноцентризму зводиться до утвердження ролі людини у суспільних перетвореннях, її прагнення до самовдосконалення й самоствердження. Досвід розвинених країн доводить, що нині освіта вже є не підготовкою до життя, як було раніше. Навчання впродовж життя «від колиски до домовини» (from cradle to grave) – це філософія суспільства, заснованого на знаннях, що базується на гуманістичних, демократичних цінностях.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у ретроспективному аналізі становлення неформальної освіти у світі, висвітленні проблеми неформальної освіти для дорослих як складової безперервного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Пед. думка, 2009. 520 с.
2. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. К.: Грамота, 2010. 576 с.
3. Кузьмич В. Людиноцентризм як домінуючий принцип сучасної педагогічної науки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 5. С. 127–135.
4. Курлянд З. Н., Бартенева І. О., Богданова І. М. та ін. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / ред.: З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2012. 390 с. URL: https://pidru4niki.com/1529052755044/pedagogika/neperervna_osvita_svitova_tendentsiya (дата звернення: 03.09.2021).
5. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. URL: www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF (дата звернення: 23.09.2021).
6. Миськевич Т. Бібліотеки в системі безперервної освіти: реалізація завдань інформаційної соціалізації через неформальну освіту. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. К., 2017. Вип. 48. С. 727–740. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbuimviv_2017_48_54 (дата звернення: 23.09.2021).
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / редкол.: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
8. Освіта дорослих – невід'ємна складова освіти впродовж життя. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/national_report.pdf (дата звернення: 15.09.2021).
9. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-svitoviy-dosvid-i-ukrainska-praktika> (дата звернення: 04.09.2021).
10. Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»: наказ Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0326739-11#Text> (дата звернення: 23.08.2021).
11. Таланчук П. Навчання протягом життя – серцевина сучасного освітнього процесу. URL: <http://vnz.org.ua/statti/7038-navchannja-protjagom-zhyttja-sertsevyna-suchasnogo-osvitnogo-protsesu-petro-talanchuk> (дата звернення: 23.08.2021).
12. Якою має бути політика навчання дорослих в Україні? Аналітичний звіт. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Navchannya_doroslyh_v_Ukrayini.pdf (дата звернення: 09.09.2021).
13. Lengrand P. (1975). An Introduction to Lifelong Education. Paris, UNESCO, 1975. P. 157.
14. Towards an institutional strategy for Lifelong Learning in Higher Professional Education. (2012). URL: https://www.aqu.cat/doc/doc_16974883_1.pdf (дата звернення: 03.09.2021).
15. Schwartz M. A Place To Feel Smart Again. URL: <http://lj.libraryjournal.com/2015/08/lj-in-print/a-place-to-feel-smart-again-the-digital-shift/> (дата звернення: 12.07.2021).

REFERENCES

1. Kremen, V. H. (2009). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvithnoho prostoru*. K.: Ped. Dumka [in Ukrainian].
2. Kremen, V. H. (2010). *Filosofiiia natsionalnoi ideii: Liudyna. Osvita. Sotsium*. K.: Hramota [in Ukrainian].
3. Kuzmich, V. (2016). *Liudynotsentryzm yak dominuiuchyiy pryntsyyp suchasnoi pedahohichnoi nauky. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a Personality: Methodology,*

- Theory and Practice, issue 5, 127–135* [in Ukrainian].
4. Kurliand, Z. N., Bartienieva, I. O., Bohdanova, I. M. et al. (2012). Teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Z. N. Kurliand (Ed.). K.: Znannia. URL: https://pidru4niki.com/1529052755044/pedagogika/neperervna_osvita_svitova_tendentsiya [in Ukrainian].
 5. Lukianova, L. B. Neformalna osvita doroslykh yak nevidiemna skladova osvity vprodovzh zhyttia. URL: www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF [in Ukrainian].
 6. Myskevych, T. (2017). Biblioteki v systemi bezperervnoi osvity: realizatsiia zavdan informatsiinoi sotsializatsii cherez neformalnu osvitu [Libraries in the System of Lifelong Learning: Implementation of the Tasks of Information Socialization through Non-Formal Education]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine, issue 48, 727–740*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbuimviv_2017_48_54 [in Ukrainian].
 7. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini V. H. Kremen (Ed.) et al. (2016). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
 8. Osvita doroslykh – nevidiemna skladova osvity vprodovzh zhyttia. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/national_report.pdf [in Ukrainian].
 9. Osvita protiahom zhyttia: svitovyi dosvid i ukrainska praktyka. Analychna zapyska. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhyttia-svitoviy-dosvid-i-ukrainska-praktika> [in Ukrainian].
 10. Pro vprovadzhennia sotsialno-pedahohichnoi posluhy “Universytet tretogo viku”: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 25.08.2011 r. № 326. (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0326739-11#Text> [in Ukrainian].
 11. Talanchuk, P. Navchannia protiahom zhyttia – sertsevyna suchasnoho osvitnoho protsesu. URL: <http://vnz.org.ua/statti/7038-navchannja-protjagom-zhyttja-sertsevyna-suchasnogo-osvitnogo-protsesu-petro-talanchuk> [in Ukrainian].
 12. Yakoiu maie buty polityka navchannia doroslykh v Ukraini? Analychnyi zvit. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Navchannya_doroslyh_v_Ukrayini.pdf [in Ukrainian].
 13. Lengrand, P. (1975). *An Introduction to Lifelong Education*. Paris, UNESCO.
 14. Towards an institutional strategy for Lifelong Learning in Higher Professional Education. (2012). URL: https://www.aqu.cat/doc/doc_16974883_1.pdf
 15. Schwartz, M. (2015). A Place To Feel Smart Again. URL: <http://lj.libraryjournal.com/2015/08/lj-in-print/a-place-to-feel-smart-again-the-digital-shift/>
-